

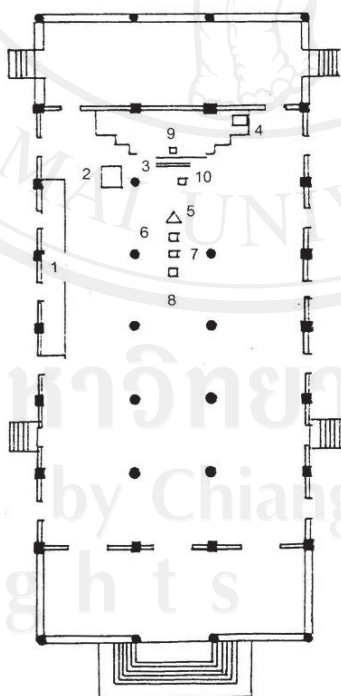
บทที่ 1

บทนำ

หลักการและเหตุผล

วิหารล้านนาเป็นศาสนสถานที่ยังคงดำรงอยู่เพื่อประดิษฐานพระพุทธรูปและประกอบพิธีกรรมทางศาสนา โดยจำลองแนวคิดคติจักรวาลเพื่อสื่อถึงการเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ศูนย์กลางจักรวาล พื้นที่ใช้สอยภายในและศาสนวัตถุถูกจัดวางเพื่อการเคารพบูชา ภายในวิหารสะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญา คติความเชื่อ คติธรรมคำสอนต่างๆ ในทางพุทธศาสนา ความศรัทธา และฝีมือเชิงช่างที่ประณีตมีเอกลักษณ์ ทั้งยังเป็นอาคารมีการใช้งานจากพระสงฆ์และฆราวาสเป็นประจำสม่ำเสมอ ซึ่งผู้ใช้งานสามารถสัมผัสรับรู้ได้ทั้งทางรูปธรรมและนามธรรม ทำให้พื้นที่ภายในวิหารมีความสำคัญและศักดิ์สิทธิ์อย่างยิ่ง

การใช้วิหารเพื่อประกอบศาสนพิธีต่างๆ ยังสามารถเห็นได้ชัดเจนจากองค์ประกอบของศาสนวัตถุและเครื่องใช้ภายใน ซึ่งล้วนตอบสนองกิจกรรมต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นระหว่างพระสงฆ์และฆราวาส จากแผนผังนี้แสดงตำแหน่งที่ตั้งการจัดเครื่องใช้ในพระวิหาร

1. แท่นสังฆ์
2. ธรรมมาสน์
3. สัตตภัณฑ์
4. อาสนา
5. ชั้นแก้วหั่งสาม
6. ชั้นศีล
7. ชั้นนันทาน
8. น้ำตัน น้ำหยาด
9. แวนสามตาพระเจ้า
10. กระถางรูป

แผนภูมิ 1-1 แผนผังการใช้พื้นที่และตำแหน่งการวางศาสนวัตถุ

หมายเลข 1. แทนสงฆ์ หรืออาสนะสงฆ์ จองสังฆ์ หมายถึง การยกพื้นที่ที่นั่งของพระสงฆ์สูงขึ้นเป็นพิเศษจากมรรวาส นิยมจัดไว้ทางด้านขวาของพระพุทธรูปเพื่อเป็นเสมือนการถวายความเคารพต่อพระพุทธเจ้า พระบรมศาสดา

หมายเลข 2. ธรรมาสน์ คือ อาสนา หรือที่ใช้สำหรับการแสดงธรรมเทศนา นิยมวางไว้ทางด้านขวาขององค์พระประธานบริเวณหัวมุมแทนสงฆ์

หมายเลข 3. สัตตภัณฑ์ เป็นเครื่องสักการะใช้สำหรับจุดเทียนบูชาพระรัตนตรัย จะตั้งอยู่หน้าพระประธานในวิหาร

หมายเลข 4. อาสนา ใช้เป็นเครื่องราชูปโภคประจำอยู่กับพระประธานในวิหาร เพื่อใช้ในการประกอบพิธีสมโภชหรือบวชพระพุทธรูปซึ่งเป็นพิธีสำคัญของล้านนา

หมายเลข 5. ชั้นแก้วดั่งสาม คือพานที่ใช้สำหรับการวาง ข้าวตอก ดอกไม้ รูป เทียนเพื่อบูชาพระรัตนตรัย ตั้งอยู่กลางวิหารบริเวณเสากลางคันที่ 2 ถัดจากพระประธานลงมา

หมายเลข 6. ชั้นขอศีล มีหน้าที่เช่นเดียวกับชั้นแก้วดั่งสาม โดยตั้งถัดลงมา ใ้บูชาศีลซึ่งเป็นข้อห้ามและข้อปฏิบัติให้ถูกต้องและมีความเคร่งครัด

หมายเลข 7. ชั้นนำทาน คือพานดอกไม้ที่ใช้ประเคนแทนของใหญ่หรือหนักเกินไปที่ไม่สามารถยกประเคนได้เช่น โปสถ์ วิหาร ตั้งถัดลงมาจกชั้นขอศีล

หมายเลข 8. น้ำต้นน้ำหยาด เป็นภาชนะที่รองรับ ประชาชนนำมาจากบ้านเพื่อกรวดน้ำพร้อมกันโดยมีผู้แทนทำการหยาดเป็นส่วนรวม วางถัดจากชั้นนำทาน

หมายเลข 9. แวนสามตาพระเจ้า หมายถึง การเกิดพระญาณ

หมายเลข 10. กระจ่างรูป (อำพร มาณ, 2540 : 54-59)

ปัจจุบันสภาพสังคม เศรษฐกิจ วิถีชีวิตของผู้คนที่เปลี่ยนแปลงไปทำให้การใช้พื้นที่ในวิหารและการจัดวางศาสนวัตถุเครื่องใช้ต่างๆมีเพิ่มมากขึ้น ส่งผลต่อความหมายของพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์และทัศนียภาพโดยรวมภายในวิหาร

ความสำคัญ ที่มา และปัญหาของการวิจัย

สภาพสังคม เศรษฐกิจ และวิถีชีวิตของผู้คนที่เปลี่ยนแปลงไป ทำให้จุดประสงค์การไปวัดกิจกรรมที่ทำภายในวิหาร การใช้พื้นที่ในวิหารบางส่วนมีการเปลี่ยนแปลงไปจากรูปแบบเดิมจากการสังเกตเบื้องต้นพบว่าจุดประสงค์เดิมของการเข้าวัดเพื่อทำบุญฟังเทศน์ฟังธรรมชำระล้างจิตใจให้บริสุทธิ์ ในปัจจุบันนอกจากจุดประสงค์ดังกล่าวแล้วยังมีการเข้าวัดเพื่อการท่องเที่ยวทัศนศึกษา แต่เดิมพื้นที่ในวิหารเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์สำหรับการใช้งานของพระภิกษุสามเณรและมรรวาส ปัจจุบันเป็นพื้นที่เพื่อรองรับการท่องเที่ยวและนักท่องเที่ยวจากต่างถิ่นต่างแดน อีกทั้ง

ยังมีความแตกต่างด้านสังคมวัฒนธรรม แต่เดิมกิจกรรมภายในวิหารเป็นการประกอบกิจของพระสงฆ์ เช่นการทำวัตรสวดมนต์ การประกอบพิธีกรรมต่างๆร่วมกับชาวบ้าน เช่นงานบวช ปัจจุบันได้มีกิจกรรมที่ทำเพื่อสนับสนุนการท่องเที่ยวและหารายได้เข้าวัดโดยการใช้พื้นที่ในวิหารเพื่อการขายเครื่องสังฆทาน การตั้งตู้เลี้ยงทายดวงชะตาราசி การเช่าบูชาวัตถุมงคล เป็นต้น ตัวอย่างพื้นที่ใช้สอยและวัตถุต่างๆที่เพิ่มขึ้นเหล่านี้ได้ส่งผลกระทบต่อความหมายของพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์และกระทบต่อทัศนียภาพโดยรวมภายในวิหาร นอกจากนี้การเพิ่มเติมของสิ่งต่างๆจากหลากหลายที่มาซึ่งส่งผลกระทบต่ออัตลักษณ์ของวิหารล้านนา เนื่องจากการบูรณปฏิสังขรณ์วิหารเก่าแก่โดยกรมศิลปากรจะทำในส่วนของโบราณสถานซึ่งหมายถึงตัววิหารและองค์ประกอบด้านศิลปกรรมที่เคลื่อนย้ายไม่ได้เท่านั้น เช่น หน้าบัน ค้ำยัน จิตรกรรมฝาผนัง ลายคำ แทนพระไม่ได้ครอบคลุมถึงการรักษารูปแบบพื้นที่ใช้สอยเดิมหรือการจัดวางศาสนวัตถุ ส่งผลให้ภาพรวมของวิหารทั้งหมดขาดความต่อเนื่องกลมกลืนกับรูปแบบภายนอกซึ่งเสี่ยงต่อการสูญเสียอัตลักษณ์ของวิหารล้านนาที่มีคุณค่า

ในปัจจุบันการศึกษาวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวิหารล้านนาส่วนใหญ่ยังคงมุ่งเน้นที่แบบแผนทางศิลปกรรมและองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมภายนอกยังไม่มีผู้ใดได้ศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ใช้สอยในวิหาร งานวิจัยนี้จึงศึกษาในเชิงประวัติศาสตร์เพื่อค้นหาสาเหตุปัจจัยของการเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆที่ส่งผลกระทบต่อพื้นที่ใช้สอยในวิหารล้านนาที่สร้างและบูรณะในช่วงปี พ.ศ. 2317-2442 ในจังหวัดเชียงใหม่โดยเน้นการศึกษาความเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ใช้สอยกับวัตถุตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เพื่อเพิ่มเติมองค์ความรู้เรื่องวิหารล้านนาในส่วนที่ขาดให้สมบูรณ์มากขึ้น และเรียนรู้จากความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นด้วยการนำเสนอแนวทางในการจัดการพื้นที่ใช้สอยในวิหารให้เหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมของจังหวัดเชียงใหม่และสอดคล้องกับการรักษาอัตลักษณ์ของวิหารล้านนา

ผลงานวิจัยคาดว่าจะเป็นประโยชน์ต่อการวางแผนการอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่ใช้สอยในวิหารล้านนาในจังหวัดเชียงใหม่ และสามารถประยุกต์ใช้กับวิหารล้านนาในจังหวัดต่างๆของภาคเหนือได้

ข้อตกลงเบื้องต้น

คำจำกัดความที่ใช้ในงานวิจัย

วิหารล้านนาเชียงใหม่ หมายถึง วิหารเก่าแก่ที่มีประวัติการก่อสร้างและบูรณปฏิสังขรณ์ในช่วงปี พ.ศ. 2317-2442 ซึ่งเป็นช่วงที่ล้านนาพ้นจากการปกครองของพม่าจนถึงช่วงการเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งของสยาม และได้รับการยอมรับในรูปแบบสถาปัตยกรรมว่ามีความจริงแท้

พื้นที่ใช้สอย หมายถึง อาณาบริเวณที่ใช้ประกอบกิจกรรมต่างๆ ภายในวิหารล้านนา เชียงใหม่

วัตถุ หมายถึง ศาสนวัตถุ เครื่องเรือนเครื่องใช้ต่างๆ อุปกรณ์อาคาร ที่ปรากฏภายในวิหาร ล้านนาเชียงใหม่ อันเกี่ยวเนื่องกับพิธีกรรมและกิจกรรมที่ปฏิบัติโดยพระสงฆ์และฆราวาส

วัตถุประสงค์ของงานวิจัย

1. ค้นหาสาเหตุและปัจจัยของการเปลี่ยนแปลงการจัดพื้นที่ใช้สอยและวัตถุ ที่ส่งผลกระทบต่อพื้นที่ในวิหารล้านนา
2. หาแนวทางในการจัดการพื้นที่ใช้สอยและวัตถุในวิหารล้านนาให้เหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของจังหวัดเชียงใหม่

วิธีวิจัย

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์หลักให้เป็งานวิจัยพื้นฐาน (Basic Research) โดยเป็นการค้นหาสาเหตุปัจจัยของการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ใช้สอยและศาสนวัตถุภายในวิหารตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน รวมถึงการค้นหาความหมายความสำคัญของพื้นที่และศาสนวัตถุเพื่อวิเคราะห์ถึงผลกระทบที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงที่ส่งผลต่อพื้นที่ใช้สอยภายในวิหาร ซึ่งเป็นการศึกษาข้อมูลเชิงลึกโดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ใช้วิธีการค้นคว้าข้อมูลภาคเอกสาร (Documentary Research) และการเก็บข้อมูลภาคสนาม (Field Research) ร่วมกัน

การค้นคว้าข้อมูลภาคเอกสารใช้เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์ของการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ใช้สอยและศาสนวัตถุในอดีต การเก็บข้อมูลภาคสนามใช้เพื่อศึกษาการใช้พื้นที่และศาสนวัตถุในปัจจุบัน โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participant Observation) เป็นหลักในการเก็บข้อมูล การเลือกกลุ่มตัวอย่างผู้ให้สัมภาษณ์ ใช้วิธีการแบบเจาะจง (Purposive Sampling) และวิธีการ Snowball Sampling ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ใช้หลักการภาวะอิ่มตัวของข้อมูล (Saturation) การเรียบเรียงข้อมูลภาคเอกสารและข้อมูลภาคสนามใช้วิธีวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) และอธิบายผลด้วยการพรรณนา (Descriptive)

ขอบเขตของการวิจัย

1. ขอบเขตของพื้นที่

กำหนดพื้นที่การศึกษาในจังหวัดเชียงใหม่ซึ่งเป็นศูนย์กลางการเมืองการปกครอง และศูนย์กลางศิลปกรรมสถาปัตยกรรมล้านนาในอดีต และปัจจุบันยังคงเป็นศูนย์กลางความเจริญในด้านต่างๆของภาคเหนือที่สามารถสะท้อนถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ได้ดีที่สุด

2. ขอบเขตช่วงเวลาในการเลือกกลุ่มตัวอย่าง

ศึกษาวิหารล้านนาที่มีหลักฐานการสร้างและบูรณะตั้งแต่ พ.ศ. 2317- พ.ศ. 2442 ซึ่งเป็นช่วงที่ล้านนาพ้นจากการปกครองของพม่าจนถึงช่วงการเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งของสยาม เป็นช่วงเวลาสำคัญของการเปลี่ยนแปลงและฟื้นฟูบ้านเมือง มีการสร้างและบูรณะศาสนสถานรวมถึงวิหารเป็นจำนวนมาก

3. ขอบเขตช่วงเวลาในการศึกษา

ศึกษาความเปลี่ยนแปลงด้านการจัดพื้นที่ใช้สอยและวัตถุในวิหาร จากอดีต(พ.ศ. 2317) จนถึงปัจจุบัน (พ.ศ. 2553)

4. ขอบเขตรูปแบบสถาปัตยกรรม

- ศึกษาเฉพาะวิหารล้านนาแบบปิด หรือวิหารมีปรางเอก (มีผนัง) รวมทั้งวิหารทรงโรง และ วิหารทรงปราสาท
- ศึกษาเฉพาะวิหารหลวง หรือวิหารหลัก หรือวิหารที่ตั้งอยู่ด้านหน้าแนวแกนเดียวกับเจดีย์ของแต่ละวัด เนื่องจากเป็นวิหารที่มีการใช้งานจากพระสงฆ์และฆราวาสเป็นประจำสม่ำเสมอ มีโอกาสในการเปลี่ยนแปลงด้านพื้นที่ใช้สอยและด้านศาสนวัตถุมากกว่าวิหารแบบอื่นๆ ทั้งยังเป็นวิหารที่พบมาก และมีกลุ่มตัวอย่างให้ศึกษามากที่สุด

5. สรุปหลักการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างงานวิจัย

- เป็นวิหารล้านนาเก่าแก่ในจังหวัดเชียงใหม่ที่มีหลักฐานการสร้างและบูรณะ
- ลักษณะโครงสร้างและรูปแบบสถาปัตยกรรมที่แสดงเอกลักษณ์ของวิหารล้านนา
- มีความสำคัญกับชุมชน มีการใช้งานอย่างสม่ำเสมอ
- ได้รับการยอมรับจากนักวิชาการในแง่คุณค่าทางสถาปัตยกรรม
- มีความหลากหลายของพื้นที่ตั้งวิหารที่สะท้อนถึงความเปลี่ยนแปลงทางสังคม

6. รายชื่อวิหารที่ใช้ในการวิจัย

ลำดับ	ชื่อวิหาร	ที่ตั้ง	ปีที่สร้างวัด	ปีที่สร้าง	ลักษณะ	ลักษณะพิเศษ
1	วัดพันเตา	อ.เมือง	ไม่ปรากฏ	2419	ปิด	ไม่ยกเก็จ
2	วัดปราสาท	อ.เมือง	2035	2366	ปิด	มีโขงปราสาททำวิหาร
3	วัดป่าแดงหลวง	อ.เมือง	1973	2361	ปิด	มีโขงปราสาททำวิหาร
4	วัดเกตการาม	อ.เมือง	1971	ไม่ปรากฏ	ปิด	มีซุ้มทางเข้าด้านข้าง2ด้าน
5	วัดเสนาหิน	อ.เมือง	1919	ไม่ปรากฏ	ปิด	มีทางขึ้นด้านหลัง2ด้าน
6	วัดต้นแก้ว	อ.หางดง	ไม่ปรากฏ	2401	ปิด	มีทางเข้าออกทางเดียว
7	วัดหางดง	อ.หางดง	ไม่ปรากฏ	2350-2400	ปิด	มีทางขึ้นด้านข้าง
8	วัดท้าวคำวัง	อ.หางดง	ไม่ปรากฏ	2400-2440	ปิด	มีทางขึ้นด้านข้าง
9	วัดทุ่งอ้อหลวง	อ.หางดง	2350	2400-2450	ปิด	เป็นวิหารกึ่งโถง

ตาราง 1-1 รายชื่อวิหารกลุ่มตัวอย่าง

ในงานวิจัยนี้ได้ทำการศึกษาวิหารจำนวน 9 แห่งจากทั้งหมด 11 แห่ง เนื่องจากวัดสำเภา และวัดบวกรกหลวงซึ่งอยู่ในกลุ่มวิหารที่มีหลักฐานการสร้างและบูรณะตั้งแต่ พ.ศ. 2317-2442 ปัจจุบันอยู่ในระหว่างการบูรณะซ่อมแซม ทำให้ไม่สามารถเก็บข้อมูลได้ทันตามแผนการวิจัย

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. เข้าใจสาเหตุและปัจจัยของการเปลี่ยนแปลงการจัดพื้นที่ใช้สอยและวัตถุ ที่ส่งผลกระทบต่อพื้นที่ในวิหารล้านนา
2. ได้แนวทางในการจัดการพื้นที่ใช้สอยและวัตถุในวิหารล้านนาที่เหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของจังหวัดเชียงใหม่